

Ακραίες πολιτικοποιημένες συμπεριφορές στον κυβερνοχώρο

ΚΒΨ121: Θέματα Κοινωνικής
Ψυχολογίας στον Κυβερνοχώρο Β΄

ΠΜΣ «Κυβερνοψυχολογία»

Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Εαρινό εξάμηνο 2023-2024

Βασίλης Παυλόπουλος
Τμήμα Ψυχολογίας ΕΚΠΑ
vrvanlop@psych.uoa.gr

Περίγραμμα

- Συλλογική πόλωση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης
- Κουλτούρα ακύρωσης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης
- Λόγος μίσους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης
- Κοινωνική ταύτιση και διαδικτυακή συλλογική δράση
- Ριζοσπαστικοποίηση και εξτρεμισμός στον κυβερνοχώρο

Συλλογική πόλωση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

- Η **συλλογική πόλωση**, δηλαδή η τάση των μελών μιας ομάδας να καταλήγουν σε πιο ακραία τοποθέτηση από ό,τι η αρχική τους θέση μετά την έκθεση και συμμετοχή σε μία συζήτηση, έχει μελετηθεί σε συνάρτηση με την προώθηση του εξτρεμισμού στο διαδίκτυο.
- Έχουν προταθεί δύο μηχανισμοί που εξηγούν τη δημιουργία πόλωσης στα κοινωνικά δίκτυα: (α) Η ομοφιλία, δηλ. η τάση συγχρωτισμού με άτομα που μας μοιάζουν, και (β) η διαλεκτική επιχειρηματολογία, δηλ. η χρήση συλλογισμών με σκοπό τη ρητορική επικράτηση σε βάρος του αντιπάλου (Iandoli et al., 2021).
- Οι Iandoli et al. (2021) ανέλυσαν 121 εμπειρικές μελέτες της πόλωσης στα κοινωνικά δίκτυα και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης συμβάλλουν στην αύξηση της πόλωσης είτε επειδή κλιμακώνουν διεργασίες που λαμβάνουν χώρα επίσης εκτός σύνδεσης, είτε επειδή ο σχεδιασμός τους τα καθιστά πιο επιρρεπή στη χειραγώγηση.

Κουλτούρα ακύρωσης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

- Η **κουλτούρα ακύρωσης** ορίζεται ως συλλογικές στρατηγικές ακτιβιστών που ασκούν κοινωνική πίεση για να επιτύχουν τον εξοβελισμό ενός στόχου κατηγορούμενου για προσβλητικό λόγο ή πράξεις (Norris, 2023).
- Η κουλτούρα ακύρωσης θεωρείται ως περαιτέρω ένδειξη του εντεινόμενου χάσματος μεταξύ συντηρητικών και φιλελεύθερων (προοδευτικών) δυνάμεων. Γεννάται το ερώτημα αν έχει συγκεκριμένο ιδεολογικό πρόσημο ή αν στοχεύει στο «ψάρι έξω από το νερό», δηλ. στις απόψεις που αποκλίνουν από τον ηγεμονικό λόγο.
- Χρησιμοποιώντας δεδομένα από παγκόσμια έρευνα, η Norris (2023) παρέχει ενδείξεις ότι η κουλτούρα ακύρωσης βρίσκει εφαρμογή στις περιπτώσεις που θεωρούνται αναντίστοιχες ή αποκλίνουσες ή μη συμβατές: Στις μεταβιομηχανικές φιλελεύθερες κοινωνίες οι δεξιοί διανοούμενοι αναφέρουν πιο εχθρικό κλίμα, ενώ παρόμοια τάση ισχύει για τους αριστερούς διανοούμενους στις αναπτυσσόμενες παραδοσιακές κοινωνίες.

Κουλτούρα ακύρωσης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

- Σε κάθε περίπτωση, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης θεωρείται ότι ενισχύουν μάλλον, παρά προκαλούν, το φαινόμενο της κουλτούρας ακύρωσης, καθώς αξιοποιούνται από ακτιβιστές για να σιγάσουν τη φωνή των στόχων τους (Norris, 2023).
- Άλλες θεωρήσεις για την κουλτούρα ακύρωσης βασίζονται στο φαινόμενο του «σπιράλ της σιωπής» (Noelle-Neumann, 1984), σύμφωνα με το οποίο η αντίληψη ενός ατόμου για τη γνώμη των άλλων επηρεάζει τη δική του διάθεση να εκφραστεί, ιδιαιτέρως όταν υπάρχει έντονος διχασμός εντός της ομάδας.
- Παρόμοιες συνθήκες αυτολογοκρισίας επικρατούν συνήθως στο πλαίσιο τάσεων εκσυγχρονισμού και πολιτισμικής μεταβολής (Welzel, 2014).
- Κοινός παρονομαστής των παραπάνω είναι η άσκηση πίεσης για συμμόρφωση με το «πνεύμα των καιρών» (zeitgeist).

Λόγος μίσους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

- Ως **κυβερνομίσος** ορίζεται η χρήση βίαιου, επιθετικού και προσβλητικού λόγου στο διαδίκτυο σε βάρος ατόμων εξαιτίας μίας ιδιότητάς τους, συνήθως με ιδεολογικά κίνητρα (Castaño-Pulgarín et al., 2021).
- Τύποι κυβερνομίσους:
 - θρησκευτικό (κυρίως, κατά του ισλάμ),
 - ρατσιστικό (κυρίως, κατά των αυτόχθονων και των μαύρων),
 - πολιτικό (κυρίως, κατά των μεταναστών, με ακροδεξιό περιεχόμενο, στο πλαίσιο εκλογών ή δημοψηφισμάτων),
 - έμφυλο (κυρίως, κατά των γυναικών και των ΛΟΑΤΚΙ+).
- Οι μέθοδοι μελέτης του κυβερνομίσους είναι κυρίως ποιοτικές, όπως η θεματική ανάλυση, η ανάλυση του λόγου και η θεμελιωμένη θεωρία.
- Οι επιπτώσεις του κυβερνομίσους εκτείνονται πέραν του κυβερνοχώρου: εγκλήματα μίσους, ρατσιστικές επιθέσεις, έμφυλη βία, διακρίσεις, διάβρωση της δημοκρατίας.

Κοινωνική ταύτιση και διαδικτυακή συλλογική δράση

- **Συλλογική ταυτότητα** είναι η κοινή αίσθηση του ανήκειν σε μια ομάδα. Η συλλογική ταυτότητα πολιτικοποιείται καθώς τα άτομα εμπλέκονται σε διεκδικήσεις ως συνειδητά μέλη της ομάδας τους, πάνω στη βάση κοινών καταγγελιών (Simon & Klandermans, 2001).
- Τα κοινωνικά δίκτυα παρέχουν ζωτικό χώρο για την ύπαρξη συλλογικών ταυτοτήτων όπου τα παράπονα μετατρέπονται σε διεκδικήσεις και το κοινωνικό περιβάλλον σε συμμάχους και αντιπάλους.
- Οι **πολιτικοποιημένες ταυτότητες** γίνονται αντιληπτές ως διπλές ταυτότητες, οι οποίες περιέχουν την ταύτιση με μία κοινωνική ομάδα και με την εθνική ομάδα. Όταν η σχέση με την υπερκείμενη εθνική ομάδα διαρρηγνύεται εξαιτίας της αδυναμίας της να ανταποκριθεί στις προσδοκίες των ατόμων, ενδυναμώνεται η ταύτιση με την κοινωνική ομάδα οδηγώντας στη ριζοσπαστικοποίηση (Klandermans, 2014).

Κοινωνική ταύτιση και διαδικτυακή συλλογική δράση

- Η **συλλογική δράση** αφορά στην κοινή συμπεριφορά των μελών μίας ομάδας με σκοπό να βελτιώσουν τη θέση της ομάδας ή να επιτύχουν έναν συλλογικό στόχο (Wright et al., 1990).
- Τα ψηφιακά μέσα άλλαξαν την οργάνωση των κοινωνικών κινημάτων καθιστώντας τη συλλογική δράση ευκολότερη, ταχύτερη και φτηνότερη (π.χ. η αραβική άνοιξη στην Αίγυπτο και την Τυνησία ή τα κίτρινα γιλέκα στη Γαλλία). Δεν είναι πλέον απαραίτητοι οι συμβατικοί θεσμοί και οι ηγεσίες τους. Αντιθέτως, τα προσωπικά προτάγματα και οι διαπροσωπικές σχέσεις έχουν πιο ισχυρό κινητοποιητικό ρόλο.
 - Ποιοτικός μετασχηματισμός από τη **συλλογική (collective) δράση** στην **συνδεδετική (connective) δράση**; (Bennett & Segerberg, 2012)

Κοινωνική ταύτιση και διαδικτυακή συλλογική δράση

- Ωστόσο, κάθε μορφή συλλογικής δράσης προϋποθέτει στοιχεία όπως μία κοινωνική ταυτότητα, συλλογική αποτελεσματικότητα και προσλαμβανόμενη αδικία (Drury & Reicher, 2009).
- Οι Akfirat et al. (2021), σε μετα-ανάλυση 46 ερευνών, εντόπισαν μέτρια προς ισχυρή συσχέτιση μεταξύ κοινωνικής ταύτισης και διαδικτυακής συλλογικής δράσης, ιδίως όταν η ταύτιση αφορούσε αναδυόμενες ομάδες (π.χ. ομάδες γνώμης ή διαμαρτυρίας), παρά προϋπάρχουσες (π.χ. ιδεολογικές, θρησκευτικές, εθνικές). Δεν παρατηρήθηκαν διαφορές ως προς το κοινωνικοδημογραφικό προφίλ των WEIRD ατόμων (Western-Educated-Industrialized-Rich-Democratic).
 - Εμπειρική υποστήριξη υπέρ της συλλογικής (collective) δράσης, αντί της συνδετικής (connective) δράσης, η οποία όμως συναρτάται από το εκάστοτε πλαίσιο.

Ριζοσπαστικοποίηση και εξτρεμισμός στον κυβερνοχώρο

- Φαινόμενα όπως ο εξτρεμισμός και η ριζοσπαστικοποίηση έχουν δυναμικό χαρακτήρα, είναι σύνθετα και ηθικά φορτισμένα.
- Ο **εξτρεμισμός** νοείται σε αντιπαράθεση με τις συμβατικές κοινωνικοπολιτικές νόρμες. Περιλαμβάνει ακραίες πεποιθήσεις είτε ακραίες συμπεριφορές είτε συνδυασμό των παραπάνω (Neuman, 2013).
- **Ριζοσπαστικοποίηση** είναι η γνωστική, συναισθηματική και συμπεριφορική στροφή στην κλιμακούμενη αιτιολόγηση της διομαδικής βίας και της θυσίας προς υπεράσπιση της εσω-ομάδας. Σε λειτουργικό επίπεδο, πρόκειται για την αυξημένη προετοιμασία και δέσμευση σε διομαδική σύγκρουση (McCauley & Moskalenko, 2008).
- Ο **διαδικτυακός εξτρεμισμός** είναι μορφή ακτιβισμού στον κυβερνοχώρο, η οποία σχετίζεται με άτομα που θεωρούνται δογματικά εξτρεμιστές, αν και η διάσταση online/offline συνιστά μάλλον ψευτοδίλημμα (Winter et al., 2020).

Ριζοσπαστικοποίηση και εξτρεμισμός στον κυβερνοχώρο

- Δύο προσεγγίσεις για την ερμηνεία της ριζοσπαστικοποίησης (Winter et al., 2020):
 - Οφείλεται σε αναδυόμενες (bottom-up) διεργασίες που συντελούνται εν πολλοίς έξω από την εμβέλεια και την επιρροή επίσημων οργανισμών, οι οποίες μπορεί να περιλαμβάνουν ενεργητικές ή παθητικές αλληλεπιδράσεις των ατόμων.
 - Πρόκειται για άνωθεν επιβαλλόμενες (top-down), ιεραρχικά δομημένες διαδικασίες στρατολόγησης από μέρους οργανισμών, όπως το Ισλαμικό Κράτος.
- Η δράση των εξτρεμιστών στο διαδίκτυο αποσκοπεί σε στόχους όπως: αύξηση της απήχησης τους, στρατολόγηση νέων μελών, δικτύωση με ομάδες ομοϊδεατών και διαχείριση της δημόσιας εικόνας τους. Αξιοποιούν λειτουργικά το διαδίκτυο για τρομοκρατία, προπαγάνδα, άντληση πληροφοριών, συσσώρευση κεφαλαίων, σχεδιασμό και συντονισμό επιθέσεων.

Ριζοσπαστικοποίηση και εξτρεμισμός στον κυβερνοχώρο

- Η βιβλιογραφία για την αντιμετώπιση του διαδικτυακού εξτρεμισμού εστιάζει σε αμυντικά/αντιδραστικά και επιθετικά/προληπτικά μέτρα (Winter et al., 2020):
 - Για μια αποτελεσματική απάντηση στον εξτρεισμό απαιτείται αξιοπιστία του πολιτικού συστήματος, καλή γνώση των υπό διακύβευση εννοιών, επίγνωση των πολιτισμικών παραδόσεων, και ανάπτυξη στρατηγικών συμμαχιών με διεθνή προσανατολισμό. Οι επικοινωνιακές εκστρατείες πρέπει να είναι ευέλικτες και πειστικές. Παράλληλα, επιχειρείται κυβερνητικός έλεγχος, ο οποίος περιλαμβάνει πιέσεις προς τις ψηφιακές πλατφόρμες να λογοκρίνουν την προπαγάνδα και να αναστείλουν τη λειτουργία εξτρεμιστικών λογαριασμών.
 - Σε επίπεδο πρόληψης, έχει προταθεί η διαμόρφωση μίας ελκυστικής εναλλακτικής αφήγησης απέναντι στον εξτρεισμό, καθώς και η αξιοποίηση αλγόριθμων για τον έγκαιρο εντοπισμό του ριζοσπαστικοποιημένου διαδικτυακού λόγου.

Βιβλιογραφία

- Akfirat, S., Uysal, M. S., Bayrak, F., Ergiyen, T., Üzümcüker, E., Yurtbakan, T., & Özkan, Ö. S. (2021). Social identification and collective action participation in the internet age: A meta-analysis. *Cyberpsychology*, 15(4). <https://doi.org/10.5817/CP2021-4-10>
- Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2012). The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics. *Information, Communication & Society*, 15(5), 739–768. <https://doi.org/10.1080/1369118x.2012.670661>
- Castaño-Pulgarín, S. A., Suárez-Betancur, N., Vega, L. M. T., & López, H. M. H. (2021). Internet, social media and online hate speech. Systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 58, 101608. <https://doi.org/10.1016/J.AVB.2021.101608>
- Drury, J., & Reicher, S. (2009). Collective psychological empowerment as a model of social change: Researching crowds and power. *Journal of Social Issues*, 65(4), 707–725. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2009.01622.x>
- Iandoli, L., Primario, S., & Zollo, G. (2021). The impact of group polarization on the quality of online debate in social media: A systematic literature review. *Technological Forecasting and Social Change*, 170, 120924. <https://doi.org/10.1016/J.TECHFORE.2021.120924>
- Klandermans, P. G. (2014), Identity politics and politicized identities. Identity processes and the dynamics of protest. *Political Psychology*, 35, 1-22. <https://doi.org/10.1111/pops.12167>
- McCauley, C., & Moskalenko, S. (2008). Mechanisms of political radicalization: Pathways toward terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 20(3), 415–433. <https://doi.org/10.1080/09546550802073367>
- Neumann, P. (2013). The trouble with radicalization. *International Affairs*, 89(4), 873–893. <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12049>
- Noelle-Neumann, E. (1984). *The spiral of silence*. University of Chicago Press.
- Norris, P. (2023). Cancel culture: Myth or reality? *Political Studies*, 71(1), 145–174. <https://doi.org/10.1177/00323217211037023>
- Simon, B., & Klandermans, B. (2001). Politicized collective identity: A social psychological analysis. *American Psychologist*, 56(4), 319–331. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.4.319>
- Welzel, C. (2014). *Freedom rising: Human empowerment and the quest for emancipation*. Cambridge University Press.
- Winter, C., Neumann, P., Meleagrou-Hitchens, A., Ranstorp, M., Vidino, L., & Fürst, J. (2020). Online extremism: Research trends in internet activism, radicalization, and counter-strategies. *International Journal of Conflict and Violence*, 14(2), 1–20. <https://doi.org/10.4119/ijcv-3809>
- Wright, S. C., Taylor, D. M., & Moghaddam, F. M. (1990). Responding to membership in a disadvantaged group: From acceptance to collective protest. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(6), 994–1003. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.6.994>